

ПРЕДРАГ КОМАТИНА
Византолошки институт САНУ, Београд
predrag.komatina@vi.sanu.ac.rs

О АЛБАНСКОМ ЕТНОНИМУ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

У раду се разматра питање албанског етнонима у средњем веку, и то на основу чињенице да они сами данас за себе користе етноним *Ш(ћ)иџеџар* (*Shqipëtar*), а да их други народи познају под именом *Албанци*. Указује се на могућност употребе првог назива међу самим Албанцима већ у XIV веку, а затим се разматра употреба етнонима *Албанци* у историјским изворима од XI до XIV века. Пошто је он настао од географског појма Арбан и њиме био условљен, поставља се питање о имену које су преци Албанаца користили пре него што су дошли у Арбан, а такође се указује и на могућу везу између њих и влашких скупина на југу Балканског полуострва.

Кључне речи: Арбанаси, Арбан, етноним, Романи, Кроја, Власи

The paper discusses the issue of the Albanian ethnonym in the Middle Ages, starting from the fact that today they use the ethnonym *Shqipëtar* for themselves and that other peoples know them as *Albanians*. It first points out the possibility that the former name was in use among the Albanians already in the 14th century, and then discusses the use of the ethnonym *Albanians* in the historical sources from the 11th to the 14th century. Since it originated from the geographical term Arbanum and was conditioned by it, the question arises of how the ancestors of the Albanians were called before they came to Arbanum. Finally, the paper suggests a possible connection between them and the Vlach groups in the south of the Balkan Peninsula.

Keywords: Albanians, Arbanum, ethnonym, Romance people, Kruje, Vlachs

Добро је познато да за етничке Албанце данас постоје два различита назива – *Ш(ћ)иџеџар* (*Shqipëtar*), који користе они сами, и *Албанац* (алб. *Arbënesh*, *Arbëresh*, стари српски облик *Арбанас*), који користе сви други народи. Први назив потиче од албанске речи „shqip”, којом се означава албански језик, а која потиче од латинског глагола „excipio”, са значењем „говорити јасно,

разумљиво”. Албански језик се именованом „shqip” назива већ у првом књижевном делу на том језику, *Мисалу (Meshari)* Јована (Ђона) Бузука из 1555. године, али се као име за албански народ у текстовима на албанском најпре среће етноним *Arbënesh, Arbëresh*, први пут 1623, па се сматра да је назив *Shqipëtar* ушао у ширу употребу међу Албанцима тек током XVIII века.¹ Недавна истраживања су, међутим, показала да се етноним *Shqipëtar* и током XVII столећа користио као синоним за назив *Албанац*, па се на основу тога не може рећи који је од њих старији. Већ у изворима с почетка XVIII века се истиче равноправност оба етнонима, док је у другој половини истог столећа забележено и објашњење да је *Shqipëtar* аутентичан албански назив за њихов народ, а да је *Албанац* назив који користе странци.²

Назив *Shqipëtar* се, ипак, у изворима среће знатно раније, већ у другој половини XIV века. Наиме, у низу дубровачких докумената издатих у периоду између 1368. и 1402. године помиње се у граду Св. Влаха извесни „presbyter Petrus Schepudar canonicus Drivastensis” (11. децембар 1368), „don Petro Scapuder de Drivasto” (11. август 1370), „presbyter Petrus Andreas de Drivasto Arbanensis” (1371), „presbytero Petro Schipudar de Drivasto” (19. јун 1372, 3. новембар 1372, 18. мај 1383), „presbytero Petro Andreae Schipudar de Drivasto” (21. јун 1392), као и „Vlasna, filia condam Andreae Schapudar et relicta Nichole Ispani de Drivasto” (4. август 1402).³ Константин Јиречек је сматрао да појам *Shqipëtar* у наведеним изворима представља породично презиме.⁴ Међутим, још је Милан Шуфлај изнео, а Бардиљ Демирај недавно оснажио претпоставку да је оно у вези са етнонимом којим се наведена породица идентификовала у средини где је превладавало неалбанско становништво.⁵ Породица је, наиме, потицала из Дриваста, чији су се становници још увек дичили својим романским пореклом чак и на почетку османске владавине крајем XV века.⁶ У том подручју је такође живело и српско становништво, па је у таквом етнички мешовитом окружењу сасвим разумљиво да се одређена породица идентификује према свом етнониму, посебно када се узме у обзир то да су њени припадници забележени у

¹ У науци се истиче чињеница да албанске заједнице у јужној Грчкој (Арванити) и јужној Италији (Арбрешити), које су се у те пределе доселиле из Албаније у XIV и XV веку, не познају тај етноним, а његово ширење међу Арбанасима у Албанији се недовољно убедљиво доводи у везу са исламизацијом која их је захватила за време османске владавине, *Јиречек*, Романи, 51; *Schmitt*, *Albaner*, 19–21. Поред самих Албанаца, назив *Шийтар* за њих у незваничној употреби користе и Срби, али је он у српском језику заживео тек средином XX века, када је неко време био и у службеној употреби, *Московљевић*, *Погрешна употреба*, 154–156; *Сћанишић*, *Српско-албански језички односи*, 38.

² *Demiraj*, *Shqiptar*, 533–562.

³ *Acta Albaniae II*, no. 252, 269, 385, 482, 615, 701.

⁴ *Јиречек*, Романи, 51.

⁵ *Šufflay*, *Srbi i Arbanasi*, 25–26; *Demiraj*, *Shqiptar*, 541–545.

⁶ *Jireček*, *Skutari und sein Gebiet*, 113.

Дубровнику, у који су из Дриваста могли долазити људи различитог порекла, романског, српског и арбанашког. На такав закључак би могла да упути и чињеница да се презвитер „*Petrus Schepudar canonicus Drivastensis*” у једном од наведених аката идентификује као „*Petrus Andreas de Drivasto Arbanensis*”, дакле „Петар Андреја из Дриваста, Арбанас”, те на том месту идентификација „*Arbanensis*” очигледно има исти смисао и значење као идентификација „*Shqirëtar*” у осталим актима. Изнети закључак дозвољава, дакле, могућност да су већ у XIV веку Албанци подједнако користили оба етнонима, али се због недостатка историјских извора на албанском језику не може рећи који од њих је имао првенство у њиховој средини.

С друге стране, етноним под којим су Албанци познати у грчким, латинским и словенским изворима средњег века Ἀρβανῖται, Ἀλβανῖται, Arbanenses, Albanenses, Арбанаси, изведен је из топонима Ἄρβανον, Ἄρβανα, Ἄλβανον, Arbanum, Arbana, Рабънь, који је означавао град Кроју и њено подручје.⁷ Последњи наведени, српски облик Рабан (Рабънь), забележен први пут почетком XIII века, представља поуздано сведочанство о томе да је поменути топоним ушао у српски језик пре краја IX века, пошто је у њему дошло до метатезе ликвида, и то посредством језика јужнојадранских Романа. С друге стране, етноним „Арбанаси” није претрпео метатезу ликвида, што значи да је у српски језик ушао знатно касније, када се та гласовна промена више није вршила.⁸ Сам топоним се први пут помиње у *Алексијади* Ане Комнине (τὰ Ἄρβανα, τὸ Ἄρβανον), у вези с догађајима из 1081. и 1108. године,⁹ док се етноним Ἀρβανῖται први пут среће у делима Михаила Аталијата и Скиличиног Настављача у вези с догађајима из 1079, када су они уз Ромеје и Бугаре чинили део војске драчког дуче Нићифора Василастија у његовој побуни против цара Нићифора Вотанијата, и код саме

⁷ Acta Albaniae I, no. 48, 93; *Јиречек*, Романи, 51; *Thälloczy, Jireček*, Zwei Urkunden, 125 sq; *Јиречек*, Историја Срба I, 88; II, 33; *Ducellier*, Arbanon et les Albanais, 353–368; *Idem*, Façade maritime, 92–229; *Idem*, Albanais dans l'Empire byzantine, 36–45; *Врануси*, Орој «Ἀλβανοί» καὶ «Ἀρβανῖται», 230–248; *Ферјанчић*, Албанци, 285–302; *Ђурковић*, Албанци, 326–333; *Loma, Sloveni i Albanci*, 280–281; *Schmitt*, Albaner, 51–54. Сматра се да је у том називу очувана успомена на „(град) Албана – Албанополис“ (Ἀλβανῶν – Ἀλβανόπολις), који у својој *Географији* насталој око 150. после Хр. помиње александријски географ Калудије Птолемеј међу градовима у унутрашњости римске провинције Македоније, С. Ptolemaei Geographia, III, 13.23. На тој идентификацији умногоме почива и читава теза о Албанцима као потомцима Илира и аутохтоном становништву тог простора, али је она, међутим, неодржива већ због саме околности да су они своје име добили по области Арбан, која је названа по античком граду, *Loma, Sloveni i Albanci*, 280–281. Осим тога, Албани се не помињу ни у једном античком извору осим код Птолемеја, који их и не бележи као илирско племе, него као административну јединицу у унутрашњости римске провинције Македоније.

⁸ Арбан је у српском постало Рабан (Рабънь), али Арбанаси нису постали Рабанаси. На исти начин је и облик Ἄλβανον дао словенски облик *Лабънь, од кога је касније настао данашњи албански облик Labëti, који означава северни Епир, тј. данашњу јужну Албанију, *Skok, Etimologijski rječnik I*, 54–56; *Schramm*, Eroberer, 190–193; *Loma, Sloveni i Albanci*, 280–281; Етимолошки речник I, 188–189.

⁹ Alexias, IV, VIII.4, XIII, V.1–2.

Ане Комнине у вези с догађајима из 1081, када су „они које зову Арбанаси” заједно са Србима краља Бодина нападали византијске противнике Нормане у околини Драча.¹⁰

Како је забележено у которском акту о посвећењу олтара Цркве Св. Трифуна јуна 1166, том догађају су присуствовали, између осталих црквених и световних достојанственика јужнојадранских градова и надлежног царског намесника, и „Георгије, опат арбанског Св. Спаса” (*Georgio abbate sancti Salvatoris Arbanensis*), „Лазар, епископ арбански” (*Lazarus, episcopus Arbanensis*), и „Андреја, арбански приор” (*Andreas Arbanensis prior*).¹¹ „Арбански епископ” је, како је одавно показано, епископ града Кроје, док се Манастир Св. Спаса у Арбану налазио у месту Рубик у Мирдити, североисточно од Кроје, па се у том случају придев „арбански” не односи на град, него на област. С друге стране, помен „арбанског приора” се, по свој прилици, као и у случају епископа, односи на град, а не на област, јер је „приор” код далматинских Романа означавао искључиво управитеља града, односно старешину општинске управе.¹² Уколико је „арбански приор”, као у далматинским градовима, означавао поглавара општинске управе у Кроји,¹³ а не старешину арбанашке заједнице,¹⁴ онда је он стајао на челу политичке организације тамошњих Романа, а не етничких Арбанаса, јер су Арбанаси били пасторално, а не градско становништво. На уговору између арбанашког кнеза, тј. „великог архонта” Димитрија и Дубровчана неку годину после 1204. пописано је и петнаест његових „људи”, међу којима су се налазили и „стопан Андреја” и „судија Андреја”, чије титуле јасно упућују на унутрашњу организацију пасторалних скупина и сведоче о пасторалном

¹⁰ Attaliates, 228–229; Skylitzes Continuatus, 182; Alexias, VI, VII.7; *Kaldellis, Krallis*, Michael Ataleiates, 213; *Комашина*, Српски владари, 177–179; *Комашина*, „А од Арбанаса Пилот”, 259–260, нап. 4–5. „Албани” (Ἀλβανοί) које помиње Михаило Аталијат у вези с догађајима у јужној Италији око 1040. године и побуну тамошњег византијског заповедника Георгија Манијакаса 1042/1043, за које каже да су, уз Латине, „савезници и судеоници исте државе и исте вере” као и Ромеји, Attaliates, 7, 15, нису Арбанаси (Ἀρβανῖται) које помиње касније у делу, него јужноиталијански Нормани и становници италијанских поседа Ромејског царства, које је Аталијат назвао по Алби Лонги, легендарној претечи старог Рима и родном месту оснивача града Ромула и Рема, cf. *Kaldellis, Krallis*, Michael Ataleiates, 595, n. 11. У литератури се може наћи и мишљење да се први помен Арбанаса у историјским изворима налази у тзв. легенди о пореклу народа, која се датује у време цара Самуила и његових наследника између 1000. и 1018. године, а у којој се помињу Арбанаси међу тзв. „полуверним народима”, тј. оним хришћанским народима који нису припадали православној цркви, cf. *Čirković, Tradition interchanged*, 197–198. Поменути текст је, међутим, настао знатно касније, не пре XIII века. *Tărkova-Zaimova, Miltenova*, *Historical-Apocalyptic Literature*, 505–546, а у прилог таквом датовању говори управо и чињеница да се Арбанаси у њему наводе међу „полуверним народима”, *ibidem*, 529.40, 534.18, а познато је да су они приступили Римској цркви први пут 1167, а коначно тек 1250–1252, *Комашина*, Црква и држава, 199–200, 302–303, 317–322.

¹¹ CD II, 102; *Acta Albaniae* I, no. 93; *Комашина*, Црква и држава, 196–197.

¹² *Acta Albaniae* I, no. 48, 93 n. 5, 9.

¹³ *Acta Albaniae* I, no. 93 n. 9.

¹⁴ *Комашина*, „А од Арбанаса Пилот”, 265–266.

карактеру њихове заједнице.¹⁵ По свој прилици је за град Арбан и његову околину тог времена важило оно што каснији извори почетком XIV века наводе за приморске градове Српског краљевства – да су њихови становници Романи („Латини”), а да изван њихових зидина живе Арбанаси.¹⁶ Није, међутим, искључено да се, као у случају севернодалматинских романских градова, где је приор Задра био поглавар целе византијске Далмације,¹⁷ надлежност приора Арбана простирала на целој територији области Арбана и да је осим романског становништва у граду обухватала и арбанашко пасторално становништво изван градских зидина. Посматран као целина, Арбан је у то време свакако попримао све јачи арбанашки етнички карактер, па се почетком XIII века у изворима више не помиње „арбански приор”, али се помиње „арбански кнез” (Arbanensis princeps, iudex Albanorum, ἄρχων τοῦ Ἀρβάνου), који је потицао из редова етничких Арбанаса, док се сама област Арбана 1230. први пут помиње као „Арбанашка земља”.¹⁸

Вреди скренути пажњу на околност да су се топоними Арбан, Арбанија, Арбанашка земља тицали само поменутог подручја и да се до почетка XIV века нису проширили на суседне области. У *Алексијади* се у вези с догађајима из 1108. Арбан помиње у истом рангу као и подручје Валоне, Јериха и Канине, односно подручје Петруле и подручје Дебра, затим се помињу и становници „градића око Арбана”, који, пошто су живели у „градићима” (πολιχνία) нису могли бити Арбанаси, који су били пасторално становништво, а на истом месту се помињу и „Дебрани” (Δευριῶται) као становници Дебра.¹⁹ И у наредним вековима Арбан је само једна од неколико политичко-географских целина у јужнојадранском залеђу, па се тако у папским актима из 1250. и 1303. године помињу „велике и многољудне провинције Пилот, Арбанија и Хунавија”.²⁰

¹⁵ Соловјев, Непознат уговор, 292–293, 296–297; *Комаџина*, „А од Арбанаса Пилот”, 264, нап. 28.

¹⁶ *Sufflay*, Pseudobrocardus, 149; *Аниџинових*, Град и залеђе, 243–306.

¹⁷ *Ферлуја*, Византиска управа у Далмацији, 87–119.

¹⁸ Сматра се да је Кроја изгубила своје романско етничко обележје до почетка XIII века, *Божић*, Албанија и Арбанаси, 15–17. О политичком положају византијског Арбана у другој половини XII и почетком XIII века, уп. *Божић*, Албанија и Арбанаси, 18–26; *Комаџина*, „А од Арбанаса Пилот”, 260–265. С обзиром на то да су остаци натписа који садржи имена „судија” (iudicibus) Димитрија и Прогона, који се идентификују управо са поменутиим „великим архонтом” Димитријем и његовим оцем Прогоном, пронађени у рушевинама Цркве Св. Марије у Трафандени у селу Гезић у Мирдити, *Shuteriqi*, Një mbishkrim i Arbërit, 131–158; *Zamputi*, Rindërtimi i mbishkrimit të Arbërit, 207–218, могло би се претпоставити да се седиште пасторалних Арбанаса налазило управо на том подручју, у планинском залеђу североисточно од Кроје. Њихови поглавари су, као и у случају других страних, неромејских етничких заједница насељених на територији Царства, носили достојанство севаста или из њега изведена достојанства протосеваста, паниперсеваста, пансеваста севаста, која су ромејски цареви обично додељивали поглаварима тих заједница, *Ahrweiler*, Sébaste, 34–38; *Dourou-Eliopoulou*, „Albanais”, 237; *Целебџић*, Провинцијски севаста, 537–548; Натписи историјске садржине, 69, 82–83; *Комаџина*, „А од Арбанаса Пилот”, 264–265.

¹⁹ Alexias, XIII, V.1–2.

²⁰ Acta Albaniae I, no. 199, 554–555.

Према *Anonymi descriptio Europae Orientalis* из 1310. године, Албанију „наводњавају четири реке: Ерзен, Матја, Шкумбин, Епаса (Семен)”.²¹ Она „садржи у себи две провинције, Клисуре и Томоришт; осим ове две провинције има поред себе и друге провинције, односно Хунавију, Стефанат, Пилот, Дебар. Те пак провинције плаћају данак овим Албанцима и као да су им потчињене, јер људи одатле обрађују њихову земљу, негују њихове винограде и послужују шта треба у њиховим кућама. Људи тих провинција се не селе с места на место као поменути Албанци, него имају постојане куће и насеља, а нису прави католици, нити прави шизматици...”²² Албанија је, дакле, простор уз обалу Јадранског мора који пресецају токови река Ерзен, Матја, Шкумбин и Семен. Две провинције које она „садржи у себи”, тј. Клисуре и Томоришт, не налазе се на том простору, него обухватају планинске пределе југоисточно од њега, али су очигледно биле део Албаније у политичком и етничком смислу. С друге стране, суседне провинције Хунавија, Стефанат, Пилот и Дебар биле су, према аутору, потчињене Албанцима, али њихови становници, према његовом опису, очито нису били Албанци и од њих су се разликовали по свом начину живота, који је био седелачки, а не пасторални. Занимљиво је да и један средњовековни словенски попис народа помиње „Арбанасе” и „Хунаве” као различите народе.²³ Седелачко становништво средњовековног Дебра је свакако било словенског порекла,²⁴ док се Хунавија и Стефанат (Стефанијака) помињу уз Кроју у епископским notiцијама Цариградске цркве X–XII века као епископска средишта у подручју Драчке митрополије.²⁵ Уз Пилот и јужнојадранске градове средњовековног српског приморја, Кроја, тј. Арбан, Хунавија и Стефанијака су припадали познатој култури „Комани-Кроја”, која се у периоду VII–IX века развијала на простору између Скадра, Призрена, Охрида и Валоне и чији су носиоци припадали тамошњем романском становништву изражене хришћанске и градске културе.²⁶ Према Константину Порфирогениту, становници Драчке теме којој је у тематском систему припадало то подручје средином X века били су Романи као и они који су насељавали далматинске градове.²⁷ Могло би се стога претпоставити да су неалбански становници Хунавије, Стефанијаке и Пилота о којима говоре извори с почетка XIV века били управо

²¹ *Anonymi descriptio Europae Orientalis*, 115.

²² *Ibidem*, 118–119.

²³ *Šafařík*, *Slovanské starožitnosti*, 997.

²⁴ Према најстаријем турском попису тог краја из 1466/1467. године, словенско становништво је и даље било доминантно, али се албанско становништво већ било проширило на Доњи Дебар, *Palikruševa*, *Stojanovski*, *Debarska oblast*, 181–194.

²⁵ *Notitiae*, 7.645–647, 9.518–520, 10.608–610, 13.663–665.

²⁶ *Јуречек*, Романи, 67–68; *Појовић*, Албанија у касној антици, 229–250; *Loma*, *Sloveni i Albanci*, 318–323; *Анђионових*, Град и залеђе, 243–246; *Curta*, *Southeastern Europe*, 103–105.

²⁷ *DAI*, 32.23–25.

потомци тог романског становништва,²⁸ које је раније насељавало и Арбан, одакле је временом нестало стопивши се са пасторалним Арбанасима.

С обзиром на географску ограниченост појма Арбан, по којој су пасторални Арбанаси понели своје етничко име, и због чињенице да се старо романско, неалбанско становништво одржало у суседним областима вековима, могло би се закључити да етнички Арбанаси потичу од мање групе пасторалног становништва која се у једном тренутку нашла на подручју области Арбан међу тамошњим романским становништвом.²⁹ Пошто су средином X века, према Константину Порфиригениту, становници Драчке теме били Романи, то је до појаве предака етничких Арбанаса у Арбану дошло између средине X века и њиховог првог помена у историјским изворима у вези са догађајима из 1079–1081. године. Занимљиво је да Ана Комнина у опису догађаја из 1081. користи израз „они које зову Арбанаси” (τῶν καλοῦμένων Ἀρβανιτῶν), што значи да, како је упозорила Е. Врануси, они у том тренутку још увек нису били довољно познати под тим именом.³⁰ С друге стране, Михаило Аталијат и Скиличин Настављач их у описима догађаја из 1079. наводе као посебан народ, различит од Ромеја и Бугара.³¹ Њихова изненадна појава на једном географски и административно дефинисаном подручју какво је био Арбан пре би могла бити резултат колонизационе политике надлежних византијских власти него њихове постепене и спонтане експанзије.³² Поставља се питање како су се они називали пре него што су се нашли на простору Арбана и понели име по својој новој географској одредници. То нас природно усмерава ка њиховом данашњем ендониму *Shqipëtar*, који означава оног ко говори „shqip”, тј. албански језик, за чију употребу најраније потврде имамо, како смо видели, у XIV веку. Сам албански језик (*lingua albanesca* = „арбанашки језик”) први пут се помиње у једном дубровачком документу из 1284. године,³³ а аутор *Anonymi descriptio Europae Orientalis* из 1310. истиче његову посебност и различитост у односу на језике суседних народа: „Речени Албанци имају језик различит од Латина,

²⁸ О опстанку романског становништва у српским приморским градовима до краја средњег века, уп. *Анђоновић*, Град и залеђе.

²⁹ Према старој тези о илирском пореклу Арбанаса, они су потомци староседелачког илирског становништва данашње Албаније. Према другој теорији, која данас превладава у науци, преци Арбанаса су живели у унутрашњости Балканског полуострва северно од „Јиречекове линије”, одакле су дошли на простор данашње Албаније у време словенске инвазије у VI–VII веку, *Schmitt*, *Albaner*, 35–44.

³⁰ Alexias, VI, VII.7; *Врануси*, Орој «Αλβανοί» καὶ «Αρβανίται», 232. Вреди упозорити на то да византијски писци њима познате народе никада не означавају на тај начин.

³¹ Attaliates, 228–229; Skylitzes Continuatus, 182.

³² Уколико је у питању ипак била спонтана експанзија, трагови у топонимији би указивали на то да се она одвијала из правца планинског подручја на југоистоку према Кроји на северо-западу, уп. *Појовић*, Албанци, 246–247.

³³ Acta Albaniae I, no. 527; Spisi dubrovačke kancelarije III, 172.

Грка и Словена, тако да се ни у чему не разумеју са другим народима”³⁴ Нема сумње да је специфични језик био њихово битно обележје и свакако најзначајнији елемент њихове самоидентификације, нарочито у средини у којој су били окружени народима који су говорили друге језике, па се тако и етним *Shqipëtar* могао развити на простору Арбана, међу тамошњим инојезичним романским становништвом, али такође и у било којој другој алофоној средини.

Њихово друго битно обележје био је пасторални карактер живота, који се у великој мери поклапао с карактером и организацијом пасторалних заједница Влаха широм средњовековног Балкана.³⁵ Заједничка им је била и организациона терминологија, преузета из словенског језика, па се тако у исто време када Симеон Немања Хиландарском повељом дарује својој светогорској задужбини „од Влаха Радово судство и Ђурђево” у уговору арбанског кнеза Димитрија са Дубровчанима помињу међу његовим људима „судија Андреја” (*sundia Andrea*) и „стопан Андреја” (*Andreas staranus*).³⁶ Тесна веза и сродство албанског и источнороманских језика румунског и аромунског добро је позната чињеница.³⁷ Код влашког становништва у унутрашњости средњовековне Србије, чија су имена у огромној већини словенска, међу малобројним несловенским, углавном источнороманским тј. румунским именима, јавља се и неколико албанских и имена која се тумаче као албанска.³⁸ Када су у питању влашке скупине у средњовековним грчким земљама, такву појаву је далеко теже приметити, пошто се, за разлику од повеља српских владара, припадници зависног влашког становништва нису поименично наводили у повељама византијских царева и

³⁴ „Habent enim Albani prefati linguam distinctam a Latinis, Grecis et Sclavis ita quod in nullo se intelligunt cum aliis nationibus,” *Anonymi descriptio Europae Orientalis*, 119.

³⁵ *Божић*, Албанија и Арбанаси, 17; *Пижовић*, *Vlasi*, 39, п. 76 и *passim*.

³⁶ Хиландарска оснивачка повеља, 55, 57–58; *Соловјев*, *Непознат уговор*, 292–293, 296–297; *Филиповић*, *Структура и организација*, 81–83.

³⁷ За преглед проблематике и одговарајуће литературе, уп. *Калужская*, *Палеобалканские реликты; Karagjozi Kore*, *Similarities between Albanian and Romanian*, 175–179.

³⁸ Поред албанских облика хришћанских календарских имена (Леш, Ђон, Ђин, Тануш), у питању су имена Мик (алб. „mik“ = „пријатељ“, аром. „amic“, мада је име могло доћи и од рум./аром. „mic“ = „мали“), Тус (алб. „tus“ = „плашити“), Дод, Дода (непознатог значења), Бардоња (алб. „bardh“ = „бео“, аром. „bardz“, уз словенски суфикс *-оња*), Храње Лулић (алб. „lulë“ = „цвет“), Лумша (алб. „lumë“ = „река“), Стефан Првовенчани, 112–114; *Зборник*, 91–92, 370, 372, 465–467; *Грковић*, *Речник имена*, 11–14, 26, 62, 114, 178; *Сјанишић*, *Српско-албански језички односи*, 22–23, 32. Албански научници су покушали да на основу те чињенице изведу далекосежан закључак о континуитету албанског становништва на простору Србије, у првом реду Косова и Метохије, од средњовековних влашких насеља до данас, *Gashi*, *Albansko-vlaška simbioza*, 47–62. Међутим, влашко становништво тих насеља је до краја средњег века, као и у другим српским подручјима, било у потпуности славизовано, а данашње албанско становништво се у њима појавило знатно касније, крајем XVIII и у XIX веку, *Шешум*, *Србија и Стара Србија*, 18–41, 313–380. Овом приликом се нећемо освртати на присуство имена која се сматрају албанским код влашког и другог зависног становништва у приморским пределима српске државе (Бурмази, Матаруге, Зотовићи, Журовићи итд.), за које се у науци узима да, иако се у изворима наводе као Власи, потичу од арбанашког становништва из Арбана, *Пејровић*, *Матаруге*, 106–113; *Сјанишић*, *Српско-албански језички односи*, 21–34; *Пижовић*, *Vlasi*, 127–132. С друге стране, *Лома*, *Матаруге*, 1–27, указује на словенску етимологију имена Матаруга.

обласних господара.³⁹ Међутим, пошто је влашко становништво у средњовековној Србији, које се у науци обично сматра аутохтоним, заправо потицало од влашких скупина с византијских територија на југу, одакле се ширило у српске земље почев од XII века,⁴⁰ јасно је да исходиште те појаве треба тражити управо на подручју средњовековних грчких земаља. С друге стране, у ономастици самих Арбанаса у Арбану била су заступљена и влашка, а у значајној мери и словенска имена,⁴¹ која се код Влаха у Грчкој бележе још средином XI века.⁴² Поред аутохтоних, влашких и словенских језичких елемената, значајно место у средњовековној арбанашкој ономастици припадало је и грчким. Не рачунајући

³⁹ У византијским документима се ипак могу пронаћи албанска имена међу припадницима зависног становништва. Тако се, на пример, у повељи цара Андроника II Палеолога митрополији Јањине у Епиру из 1321. године помиње извесни Куртеш (Κουρτέσης, алб. „kurtesh“ = „свраб“), али независно од Влаха, о којима се говори у наставку текста повеље, Miklosich – Müller, V, 85. Албанска имена се појављују и код зависног становништва насељеног на поседима светогорских манастира у источној Македонији, помешана са преовлађујућим грчким и словенским и малобројнијим румунским, тј. влашким именима: породица Бурис (Μλούρης, алб. „burrë“ = „човек“, „мушкарац“), на поседу манастира Ивирина у Јерису, Iviron III, 70.124; IV, 86.74–75, 170; Јањ Буријев (Јањ Боуријевић) на поседу манастира Хиландара у селу Кумици, Мошин, Хиландарски практик, 212; Зборник, 313; породица Кулубард (Κουλοῦπάρδος) на поседу манастира Велике Лавре у Неохориону, Lavra II, 109.265–270, 273–274, 289; по један Куртеш (Κουρτέσης, Κουρτεσώ) на поседима Ксиропотама у селу Контогрико и Велике Лавре у селу Пинасон, Χέροτομου, 18 A.10, 26, B.4, D III.29; Lavra II, 109.93, као и један Киријабурис (Κυριαμπούρης, што се тумачи као сложеница од грч. „κυρία“ = „госпођа“ и алб. „burrë“ = „човек“, „мушкарац“) на поседу Велике Лавре у Пинариону и један Цум (Τζούμης) на поседу истог манастира у Неохорију, Lavra II, 105.19, 109.294. Ур. Đoković, Stanovništvo, 175–176, 207. Иако се уз наведене појединце не јавља одредница „Арбанас“ (Αλβανίτης), која би, као у неким другим случајевима, упућивала на њихово порекло из Арбана, ср. isto, 204, ипак се не може са сигурношћу рећи да би се њихова појава на том подручју, првобитно насељеном претежно становништвом грчког и словенског језика, Kravari, Hellenisation, 388–397; Đoković, Stanovništvo, 133–169, могла повезати са појавом влашког елемента, који је на то подручје пристизао углавном из Тесалије (Влахије), Đoković, isto, 171–173.

⁴⁰ Pijović, Vlasi, 31–106. О Власима у јужним деловима Балканског полуострва, уп. Бубало, Влахо ейиској, 207–219; Цвейковић, О статусу Влаха, 45–60.

⁴¹ Међу људима арбанског кнеза Димитрија који су се заклели на његов уговор са Дубровчанима почетком XIII века, Соловјев, Непознат уговор, 292–293, осим преовлађујућих календарских имена (Андреја, Марћен, Алексије, Павле, Димитрије, Козма, Лазар, Јован, Никола) и албанских (Јонема), јављају се и влашка (Leu, рум. „leu“ = „лав“, у Жичкој повељи Лъвѣ, један од Влаха потчињених манастиру Жичи, Стефан Првовенчани, 114; Зборник, 91) и словенска (Sernel, вероватно од *Чрънѣль, уп. Алекси Чрънеловић, дубровачки властелин поменут у уговору између Дубровчана и бугарског цара Михаила Асена из 1253, Зборник, 203; Чрънѣль, поданик Дечанског властелинства, Грковић, Речник, 192, при чему је у албанском дошло до регуларне еволуције č (tš) > (ts) > s, cf. Orel, A Concise Historical Grammar, 72–75, 274). Словенско име носи и арбанашки поглавар Голем из средине XIII века (Γουλάμος), Astropolites, 91, као и албански великаши казнац Влад Блинитш, кнез Радослав и кнез Владислав Јонома с краја XIII и почетка XIV века, Acta Albaniae, I, no. 333, 396, 565–566. Словенска имена се код Арбанаса у значајном постотку јављају још и током XIV века, Pijović, Vlasi, 126, n. 354. До превласти календарских имена код Арбанаса, на основу које је К. Јиречек извео, по нашем мишљењу, пренаглашен закључак да се ради о старохришћанском становништву варошке културе, које је било ближе Грцима и далматинским Романима него Словенима, Јиречек, Романи, 50; Исии, Историја I, 86, дошло је свакако под утицајем ономастике романског становништва из јужнојадранских приморских градова.

⁴² Међу вођама влашког устанка у Тесалији 1066. помињу се Слаота Кармалакије и Бери-вој (Σθαλαβωτᾶς ὁ Καρμαλάκης, Βεριβόης ὁ Βλάχος), Кекавмен, 268–286; ВИИИИ III, 213–216; Цвейковић, О статусу Влаха, 57–58.

хришћанска календарска имена грчког порекла, код средњовековних Арбанаса је у свим крајевима и у свим слојевима нарочито било заступљено име Прогон, које, иако није припадало грчком ономастикону, има корен у грчком језику.⁴³ Презиме Музак, Музаки, које су носили припадници познате арбанашке властеоске породице XIII–XV века,⁴⁴ потиче од личног имена Музак, Музаћ, које се јавља и код Влаха у средњовековној Србији и које такође има грчко језичко обељежје, што указује на то да је постало у мешовитој грчко-влашкој средини, попут оне у којој су живели Власи на југу Балканског полуострва.⁴⁵ Из грчког језика потичу и презимена арбанашке властеле Згур и Спан, која су, како је то показано на примеру зависног становништва на поседима светогорских манастира у источној Македонији, спадала у ред уобичајених надимака на тој територији, а у својству надимака и презимена се јављају и на ширем простору грчких земаља.⁴⁶ Томе треба додати и један аспект коме, иако је одавно уочен, до сада, како нам се чини, није посвећена довољна пажња, а тиче се значајног утицаја новогрчког језика на албански,⁴⁷ који није могао бити тако изражен у Арбану, где је живело романско становништво, нити би се могао објаснити само вишевековном византијском владавином на том простору,⁴⁸ него пре интензивним контактима између предака Арбанаса и становништва грчког језика који су претходили њиховом доласку у Арбан. Албански језички елементи у ономастици влашког становништва у српским, а по свој прилици и грчким земљама, чињеница да се ономастика Арбанаса у Арбану у великој мери подударала са именословом влашких скупина широм Баканског полуострва, значајан удео грчког језичког материјала у арбанашкој ономастици, уз уочљиве утицаје грчког језика у албанском, упућују на то да би даље порекло албанског народа и његова обитавалишта пре доласка у Арбан требало, по свој прилици, тражити међу влашким скупинама које се почетком X века појављују у грчким земљама на југу Балканског полуострва.⁴⁹

⁴³ Cf. *Acta Albaniae*, I, 278; Натписи историјске садржине, 81–82. Име Прогон потиче од грч. *πρόγονος* = „предак“, „прародитељ“, а до позног средњег века је добило значење „пасторак“, с којим се јавља у актима светогорских манастира у вези са њиховим поседима у источној Македонији, *Đoković*, *Stanovništvo*, 116–117, а не од грч. *Πρόδρομος* = „Претеча“, епитета Св. Јована Крститеља, како се сматра, *Грковић*, *Имена*, 90.

⁴⁴ Музак, Музаки, а не Мусак, Мусаки, јесте исправно читање латинских облика *Musac*, *Musacius*, *Musatius*, *de Musachio*, *Musachi*, *Musaicius*, у којима се то презиме јавља у историјским изворима, cf. *Acta Albaniae*, I, 276; II, 283.

⁴⁵ Основа тог имена проналази се у грч. *μουζάκια* = „опанци“, уп. *Лома*, *Топонимија*, 157.

⁴⁶ Згур (*Scura*, *Schura*, *Scurra*, *Scuro*, *Schuro*, *Zgur*, *Σγουρός*), cf. *Acta Albaniae*, I, 281, 286; II, 290; Натписи историјске садржине, 79–93, од грч. *σγουρός* = „коврцав“, Спан (*Span*, *Spanus*, *Spano*, *Ispanus*, *Yspanus*), cf. *Acta Albaniae*, I, 282; II, 291, од грч. *σπανός* = „ћосав“, *Thálloczy*, *Jireček*, *Zwei Urkunden*, 136; *Соловјев*, *Непознат уговор*, 296–297; *Đoković*, *Stanovništvo*, 126–127; *PLP*, nos. 25037–25060, 26464–26477.

⁴⁷ Већ је Г. Мајер у свом *Етимолошком речнику албанског језика* препознао у албанском близу хиљаду речи пореклом из новогрчког, *Meyer*, *Etymologisches Wörterbuch*, IX. Студија Г. *Uhlisch*, *Neugriechische Lehnwörter im Albanischen*, Berlin 1964, није ми, нажалост, била доступна.

⁴⁸ *Thálloczy*, *Jireček*, *Zwei Urkunden*, 136.

⁴⁹ О појави Влаха на Балканском полуострву, уп. *Цвейковић*, О статусу Влаха, 45–60.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Acta et diplomata graeca medii aevi I–VI, edd. *F. Miklosich, J. Müller*, Vindobonae 1860.
- Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia I–II, edd. *L. Thalloczy, K. Jireček, E. Sufflay*, Vindobonae 1913–1918.
- Actes d'Iviron III, de 1204 à 1328; IV, de 1328 au debut du XVIe siècle, edd. *J. Lefort, N. Oikonomides, D. Papachryssanthou, V. Kravari*, Paris 1994–1995.
- Actes de Lavra II, de 1204 a 1328, edd. *P. Lemerle, A. Guillou, N. Svornos, D. Papachryssanthou*, Paris, 1977.
- Actes de Xéropotamou, ed. *J. Bompaire*, Paris 1964.
- Annae Comnenae Alexias, edd. *D. R. Reinsch, A. Kambylis*, Berolini – Novi Eboraci 2001 (Corpus Fontium Historiae Byzantinae 40).
- Anonymi Descriptio Europae Orientalis, прир. *Т. Живковић, В. Пејровић, А. Узелац*, Београд 2013 [Anonymi Descriptio Europae Orientalis, prir. *Т. Živković, V. Petrović, A. Uzelac*, Beograd 2013].
- Claudii Ptolemaei Geographia, I–II, ed. *C. F. A. Nobbe*, Lipsiae, 1843–1845.
- Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (CD), II, ed. *T. Smičiklas*, Zagreb 1904.
- Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio (DAI), edd. *Gy. Moravcsik, R. J. H. Jenkins*, Washington 1967² (CFHB 1).
- Georgii Acropolitae Opera, I, edd. *A. Heisenberg, P. Wirth*, Stutgardiae 1978.
- Ioannes Skylitzes Continuatus, ed. *Eu. Tsolakes*, Thessaloniki 1968.
- Michael Ataleiates. The History, trans. *A. Kaldellis, D. Krallis*, Cambridge, MA – London 2012.
- Michaelis Attaliatae Historia, ed. *Eu. Tsolakis*, Athenis 2011 (CFHB 50).
- Notitiae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae, éd. *J. Darrouzès*, Paris 1981.
- Spisi dubrovačke kancelarije III, Monumenta historica Ragusina, prir. *J. Lučić*, Zagreb 1988.
- Sufflay M.*, Pseudobrocardus. Rehabilitacija važnog izvora za povijest Balkana u prvoj polovini XIV. vijeka, Vjesnik Zemaljskog Arkiva 13 (1911) 142–150.
- Византијски извори за историју народа Југославије III, ур. *Г. Осјројорски, Ф. Барушић*, Београд 1966 [Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije III, ur. *G. Ostogorski, F. Barišić*, Beograd 1966].
- Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника, I (1186–1321), прир. *В. Мошин, С. Ђурковић, Д. Синдик*, Београд 2011 [Zbornik srednjovekovnih ćiriličkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika, I 81186–1321], prir. *V. Mošin, S. Ćirković, D. Sindik*, Beograd 2011].
- Кекавмен, Советы и рассказы. Поучение византийского полководца XI века, изд. *Г. Г. Литаврин*, Санкт-Петербург 2003 [Kekavmen, Sovety i rasskazy. Poučenie vizantijskogo polkovodca XI veka, izd. *G. G. Litavrin*, Sankt-Peterburg 2003].
- Мошин В.*, Хиландарски практик, Акти светогорских архива, Споменик СКА 70, Београд 1939, 193–218 [Mošin V., Hilandarski praktik, Akti svetogorskih arhiva, Spomenik SKA 70, Beograd 1939, 193–218].
- Натписи историјске садржине у зидном сликарству I, прир. *Г. Суботић, Б. Миљковић, И. Шпадијер, И. Тош*, Београд 2015 [Natpisi istorijske sadržine u zidnom slikarstvu I, prir. *G. Subotić, B. Miljković, I. Špadijer, I. Tot*, Beograd 2015].
- Стефан Првовенчани, Сабрана дела, прир. *Љ. Јухас-Георгиевска, Т. Јовановић*, Београд 1999 [Stefan Prvovenčani, Sabrana dela, prir. *Lj. Juhas-Georgievska, T. Jovanović*, Beograd 1999].
- Трифунковић Ђ., Белојрлић В., Брајовић И.*, Хиландарска оснивачка повеља Светога Симеона и Светога Саве, Осам векова Студенице, ур. *епископ жички Сјефан, А. Јевтић, Д. Кашић*, Београд 1986, 49–60 [Trifunović Đ., Bjelogrić V., Brajović I., Hilandarska osnivačka povelja Svetoga Simeona i Svetoga Save Osam vekova Studenice, ur. *episkop žički Stefan, A. Jevtić, D. Kašić*, Beograd 1986, 46–60].

Литература – Secondary Works

- Ahrweiler H.*, Le sébaste, chef de groupes ethniques, Polychronion. Festschrift Franz Dölger zum 75. Geburtstag, ed. *P. Wirth*, Heidelberg 1966, 34–38.
- Curta F.*, Southeastern Europe in the Middle Ages 500–1250, Cambridge 2006.
- Ćirković S.*, Tradition interchanged: Albanians in the Serbian, Serbs in the Albanian late medieval texts, The Medieval Albanians, ed. *Ch. Gasparis*, Athens 1998, 195–208.
- Demiraj B.*, Shqiptar – the generalization of this ethnic name in the XVIII century, ed. *B. Demiraj*, Wir sind die Deinen: Studien zur albanischen Sprache, Literatur und Kulturgeschichte, dem Gedenken an Martin Camaj (1925–1992) gewidmet, Wiesbaden 2020, 533–565.
- Dourou-Eliopoulou M.*, Les „Albanais” dans la seconde moitié du XIIIème siècle d’après les documents angevins, Medieval Albanians, 235–240.
- Ducellier A.*, L’Arbanon et les Albanais au XIe siècle, Travaux et Mémoires 3 (1968) 353–368.
- Ducellier A.*, La façade maritime de l’Albanie au moyen âge. Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle, Thessaloniki 1981.
- Ducellier A.*, Les Albanais dans l’Empire byzantine: de la communauté à l’expansion, Medieval Albanians, 17–45.
- Đoković Z.*, Stanovništvo istočne Makedonije u prvoj polovini XIV veka, Zbornik radova Vizantološkog instituta 40 (2003) 97–244.
- Gashi S.*, Albansko-vlaška simbioza u svjetlu onomastike, Onomastica Jugoslavica 10 (1982) 47–62.
- Jireček K.*, Skutari und sein Gebiet im Mittelalter, ed. *L. Thálloczy*, Illyrisch-albanische Forschungen I, München – Leipzig 1916, 94–124.
- Karagjozi Kore M.*, Similarities between Albanian and Romanian in the Entire Language Subsystems, Mediterranean Journal of Social Sciences 4/2 (2013) 175–179.
- Kravari V.*, L’Hellénisation des Slaves de Macédoine Orientale, au témoignage des anthroponymes, ΕΥΨΥΧΙΑ. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler, Paris 1998, 388–397.
- Loma A.*, Sloveni i Albanci do XII veka u svjetlu toponomastike, Становништво словенског поријекла у Албанији (Зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Цетињу 21, 22. и 23. јуна 1990), Титоград 1991, 279–327 [*Loma A.*, Sloveni i Albanci do XII veka u svjetlu toponomastike, Stanovništvo slovenskog porijekla u Albaniji (Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa održanog na Cetinju 21, 22. i 23. juna 1990), Titograd 1991, 279–327].
- Meyer G.*, Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, Strassburg 1891.
- Orel V.*, A Concise Historical Grammar of the Albanian Language. Reconstruction of Proto-Albanian, Leiden – Boston – Köln 2000.
- Palikruševa G.*, *Stojanovski A.*, Debarska oblast u šezdesetim godinama XV veka (na osnovu jednog savremenog turskog izvora), ur. *I. Ajeti*, Simpozijum o Skenderbegu (9–12. maj 1968), Priština 1969, 181–194.
- Pijović M.*, Vlasi u dubrovačkim spomenicima do 14. stoljeća, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, Zagreb 2018 (doktorska disertacija).
- Prosopographisches Lexikon des Palaiologenzeit (PLP) I–XII, Wien 1976–1996.
- Schmitt O. J.*, Die Albaner – eine Geschichte zwischen Orient und Okzident, München 2012.
- Schramm G.*, Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend n. Chr., Stuttgart 1981.
- Shuteriqi D.*, Nje mbishkrim i Arberit (1190–1216) dhe mbishkrime te tjera gjetur ne Mirdite, Studime Historike 21/3 (1967) 131–158.
- Skok P.*, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–III, Zagreb 1971–1973.
- Šafařík P. J.*, Slovanské starožitnosti, Praha 1837.
- Šufflay M.*, Srbi i Arbanasi (njihova simbioza u srednjem vijeku), Beograd 1925.
- Thálloczy L.*, *Jireček K.*, Zwei Urkunden aus Nordalbanien, Illyrisch-albanische Forschungen, 125–151.

- Tărkova-Zaimova V., Miltenova A.*, Historical-Apocalyptic Literature in Byzantium and Medieval Bulgaria, Sofia 2011.
- Uhlisch G.*, Neugriechische Lehnwörter im Albanischen, Berlin 1964.
- Zamputi I.*, Rindërtimi i mbishkrimi të Arbërit dhe mundësitë e reja për leximin e tij / La reconstruction de l'inscription de l'Arbër et les nouvelles possibilités qui s'offrent pour sa lecture, *Iliria* 14/2 (1984) 207–218.
- Анђионових М.*, Град и залеђе. Град и жупа у Зетском приморју и северној Албанији у XIV и XV веку, Београд 2003 [*Antonović M.*, Grad i zaleđe. Grad i župa u zetskom primorju i severnoj Albaniji u XIV i XV veku, Beograd 2003].
- Божић И.*, Албанија и Арбанаси у XIII, XIV и XV веку, Глас САНУ 338, Одељење историјских наука, књ. 3 (1983) 11–116. [*Božić I.*, Albanija i Arbanasi u XIII, XIV i XV veku, Glas SANU 338, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 3 (1983) 11–116].
- Бубало Ђ.*, *Влахо епископ или влахоепископ*, Зборник радова Византолошког института 39 (2001/2002) 197–220 [*Bubalo Đ.*, *Vlaho episkop ili vlahoepiskop*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 39 (2001/2002) 197–220].
- Врануси Е.*, Οι όροι «Αλβανοί» και «Αρβανίται» και η πρώτη μνεία του ομόνυμου λαού της Βαλκανικής εις τας πληράς του ΙΑ' αιώνος, *Σύμμεικτα* 2 (1970) 207–254 [*Vranoussi E.*, Οι οροι «Albanoi» kai «Arbanitai» kai ē prōtē mneia tou omōnumou laou tēs Balkanikēs eis tas pēgas tou XI aiōnos, *Summeikta* 2 (1970) 207–254].
- Грковић М.*, Имена у Дечанским хрисовуљама, Нови Сад 1983 [*Grković M.*, Imena u Dečanskim hrisovuljama, Novi Sad 1983].
- Грковић М.*, Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку, Београд 1986 [*Grković M.*, Rečnik imena Banjskog, Dečanskog i Prizrenskog vlastelinstva u XIV veku, Beograd 1986].
- Етимолошки речник српског језика, ур. *И. Грицкај-Радуловић*, Свеска 1: А, ур. *А. Лома*, Београд 2003 [Etimološki rečnik srpskog jezika, ur. *I. Grickat-Radulović*, Sveska 1: A, ur. *A. Loma*, Beograd 2003].
- Јиречек К.*, Историја Срба I–II, Београд 1952² [*Jireček K.*, Istorija Srba I–II, Beograd 1952²].
- Јиречек К.*, Романи у градовима Далмације током средњег века, ур. *Г. Осјиројорски*, Зборник Константина Јиречека II, Београд 1962 [*Jireček K.*, Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjeg veka, ur. *G. Ostrogorski*, Zbornik Konstantina Jirečeka II, Beograd 1962].
- Калужская И. А.*, Палеобалканские реликты в современных балканских языках (К проблеме румыно-албанских лексических параллелей, Москва 2001 [*Kalužskaja I. A.*, Paleobalkanske relikty v sovremennyh balkanskih jazykah (K probleme rumyno-albanskih leksičeskikh paralelej, Moskva 2001].
- Коматићина И.*, Српски владари у *Алексијади* – хронолошки оквири деловања, Зборник радова Византолошког института 52 (2015) 173–194 [*Komatina I.*, Srpski vladari u *Aleksijadi* – hronološki okviri delovanja, Zbornik radova Vizantološkog instituta 52 (2015) 173–194].
- Коматићина И.*, Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века, Београд 2016. [*Komatina I.*, Crkva i država u srpskim zemljama od XI do XIII veka, Beograd 2016].
- Коматићина П.*, „А од Арбанаса Пилот”: Почети политичке историје Албанаца, ур. *М. Рађујко*, Стефан Немања – Преподобни Симеон Мироточиви, Зборник радова, Београд – Беране 2016, 259–267. [*Komatina P.*, „A od Arbanasa Pilot”: Počeci političke istorije Albanaca, ur. *M. Rađujko*, Stefan Nemanja – Prepodobni Simeon Mirotočivi, Zbornik radova, Beograd – Berane 2016, 259–267].
- Лома А.*, Матаруге као ономастички проблем, Ономатолошки прилози 25 (2018) 1–31.
- Лома А.*, Топонимија Бањске хрисовуље, Београд 2013 [*Loma A.*, Toponimija Banjske hrisovulje, Beograd 2013].
- Московљевић М.*, Погрешна употреба неких назива, Наш језик 9 (1958) 154–158 [*Moskovljević M.*, Pogrešna upotreba nekih naziva, Naš jezik 9 (1958) 154–158].

- Петровић Ђ.*, Матаруге у касном средњем веку, Гласник цетињских музеја 10 (1977) 95–129 [*Petrović Đ.*, Mataruge u kasnom srednjem veku, Glasnik cetinjskih muzeja 10 (1977) 95–129].
- Појовић В.*, Албанија у касној Антици, ур. *М. Кашанин*, Илири и Албанци, Београд 1988, 201–250 [*Popović V.*, Albanija u kasnoj Antici, ur. *M. Kašanin*, Iliri i Albanci, Beograd 1988, 201–250].
- Соловјев А.*, Непознат уговор Дубровника с арбанаским владаром из почетка XIII века, Архив за правне и друштвене науке 27 (44)/1–2 (1933) 292–298 [*Slovojeve A.*, Nepoznat ugovor Dubrovnika s arbanaskim vladarom iz početka XIII veka, Arhiv za pravne i društvene nauke 27 (44)/1–2 (1933) 292–298].
- Стјанишић В.*, Српско-албански језички односи, Београд 1995 [*Stanišić V.*, Srpsko-albanski jezički odnosi, Beograd 1995].
- Ђирковић С.*, Албанци у огледалу јужнословенских извора, Илири и Албанци, 326–339 [*Ćirković S.*, Albanci u ogledalu južnoslovenskih izvora, Iliri i Albanci, 326–339].
- Ферјанчић Б.*, Албанци у византијским изворима, Илири и Албанци, 285–302 [*Ferjančić B.*, Albanci u vizantijskim izvorima, Iliri i Albanci, 285–302].
- Ферлуџа Ј.*, Византиска управа у Далмацији, Београд 1957 [*Ferluga J.*, Vizantiska uprava u Dalmaciji, Beograd 1957].
- Филиповић М.*, Структура и организација средњовековних катуна, Симпозијум о средњовековном катуну, Сарајево 1963, 45–120 [*Filipović M.*, Struktura i organizacija srednjovekovnih katuna, Simpozijum o srednjovekovnom katunu, Sarajevo 1963, 45–120].
- Цветковић М.*, О статусу Влаха Хеладе у тематском систему, Зборник радова Византолошког института 55 (2018) 45–64 [*Cvetković M.*, O statusu Vlaha Helade u tematskom sistemu, Zbornik radova Vizantološkog instituta 55 (2018) 45–64].
- Целебџић Д.*, Провинцијски севасти од краја XII до средине XIII века, Зборник радова Византолошког института 50 (2013) 537–548 [*Dželebdžić D.*, Provincijski sevasti od kraja XII do sredine XIII veka, Zbornik radova Vizantološkog instituta 50 (2013) 537–548].
- Шешум У.*, Србија и Стара Србија (1804–1839), Београд 2017 [*Šešum U.*, Srbija i Stara Srbija (1804–1839), Beograd 2017].

Predrag Komatina

Institute for Byzantine Studies, SASA, Belgrade
predrag.komatina@vi.sanu.ac.rs

ON THE ALBANIAN ETHNONYM IN THE MIDDLE AGES

There are two different names in use today for ethnic Albanians – *Shqipëtar*, which they use to refer to themselves (endonym), and Albanian (Alb. *Arbëresh*, *Arbëresh*, Old Serbian form: *Arbanas/Арбанас*), the exonym by which all other nations call them. Although the first name is believed to have emerged among the Albanians relatively late, in the 18th century, the name *Shqipëtar* appears in the sources already in the second half of the 14th century, in a range of Ragusan documents issued between 1368 and 1402, as an ethnic designation for the members of the Albanian people. The ethnonym under which the Albanians appear in Greek, Latin, and Slavic medieval sources (Ἀρβανῖται, Ἀλβανῖται, Arbanenses, Albanenses, Арбанаси) derives from the toponym Ἄρβανον, Ἄρβανα, Ἰλβανον, Arbanum, Arbana, Рабънь, which referred to the city of Kruja (Κροαί, Croia) and the surrounding area, inhabited by a Roman population in the early medieval period. The toponym in question is

mentioned for the first time in Anna Komnene's *Alexiad* (τὰ Ἀρβανα, τὸ Ἀρβανον) concerning the events of 1081 and 1108. The ethnonym Ἀρβανῖται first appears in the works of Michael Attaleiates and Skylitzes Continuatus in connection with the events of 1079 and in Anna Komnene's text in connection with the events of 1081.

A document issued in Kotor about the consecration of the altar at the Cathedral of St. Tryphon in June 1166 mentions, among others, "George, abbot of the Holy Savior of Arbanum" (Georgio abbate sancti Salvatoris Arbanensis), "Lazar, bishop of Arbanum" (Lazarus, episcopus Arbanensis), and "Andrew, prior of Arbanum" (Andreas Arbanensis prior). In all of these cases, the adjective "Arbanensis" refers to the abovementioned toponym, i.e., to the city and area of Arbanum and its Roman population and not to ethnic Albanians, who were a rural rather than urban population, although the jurisdiction of the prior of Arbanum could have covered the entire area of Arbanum and included, besides the urban Roman population, the Albanian pastoral population that lived outside of the city's enclosure walls. Seen as a whole, Arbanum was, at the time, certainly acquiring an increasingly Albanian ethnic profile, and, in the early 13th century, the sources no longer mention the "prior of Arbanum" and instead refer to the "prince of the Albanians" (Arbanensis princeps, iudex Albanorum, ἄρχων τοῦ Ἀρβάνου), from the ranks of ethnic Albanians. In 1230, the area of Arbanum was described as the "Albanian land" for the first time.

The toponyms Arbanum/Arbanon, Arbania, and "Albanian land" referred only to the area described above and did not expand their meaning to include the neighboring regions until the early 14th century. In connection with the events of 1108, Arbanum is mentioned in the same rank as the region of Valona, Jericho (Oricum), and Kanina, Petrulla and Debar; there is also a reference to the inhabitants of a "town around Arbanum," who were, as an urban population, obviously distinct from the pastoral Albanians, with a separate reference to the "Debrans." In the following centuries, Arbanum was just one of several political-geographic units in the eastern Adriatic hinterlands, and so some papal documents issued in 1250 and 1303 refer to the "large and populous provinces of Pilot, Arbania, and Chounavia." The treatise *Anonymi Descriptio Europae Orientalis* from 1310 reports that Albania "includes two provinces, Kleisoura and Tomorist," and that "besides those two provinces, it is surrounded by other provinces, Chounavia, Stephanatum, Pilot, and Debar," which "pay a tribute to these Albanians and seem subordinated to them," but the "inhabitants of those provinces do not move from one place to another like the aforementioned Albanians and instead have stationary dwellings and settlements." A medieval Slavic list of ethnic groups mentions the "Arbanasi" (Albanians) and "Hunavi" (Chounavites) as distinct peoples. The sedentary population of medieval Debar was of Slavic origin, while Kruja, i.e., Arbanum, Chounavia, and Stephanatum (Stephaniaka), as well as Pilot and the cities on the southern Adriatic shore of the medieval Serbian coastlands belonged to the civilization known as "Komani-Kruja," which developed in the area between Skadar, Prizren, Ohrid, and Valona from the 7th to the 9th century and whose members belonged to the local Roman population

with distinctly Christian and urban culture. According to Constantine Porphyrogenetos, the population of the Theme of Dyrrhachion, which in the theme system included that area, was Roman in the mid-10th century, like the inhabitants of the Dalmatian cities, suggesting that the non-Albanian citizens of Chounavia, Stephaniaka, and Pilot in the early 14th century were descended from the Roman population that had previously also lived in Arbanum.

In view of the geographically limited meaning of the term Arbanum, which gave their ethnonym to the Albanians, and the fact that the old Roman, non-Albanian population for centuries remained in the neighboring areas, it can be inferred that the ethnic Albanians are descended from a splinter of the pastoral population, which at some point found itself in the Arbanum area surrounded by the local Roman population, probably sometime between the mid-10th century, when only the Romans are mentioned as the inhabitants of the Theme of Dyrrhachion, and the events of 1079–1081, when ethnic Albanians appear for the first time. Their sudden appearance on a geographically and administratively defined area such as Arbanum would have more likely been the result of the Byzantine colonization policy than their gradual and spontaneous expansion. The question of how they were called before they came to the Arbanum area and became known after their new geographic designation naturally brings us to their present-day endonym *Shqipëtar*, the term for a person who speaks “Shqip,” i.e., the Albanian language. There is no doubt that their distinctive language was one of their defining characteristics and the most important element in their self-identification, especially in a milieu where they were surrounded by peoples that spoke other languages, and so the ethnonym *Shqipëtar* could have emerged in the Arbanum area, among the local Roman, non-Albanian speaking population, but also in any other environment that used a language other than Albanian.

Their second important characteristic was their pastoral lifestyle, which to a large extent shared the character and organization of Vlach pastoral communities throughout the medieval Balkans. The close connection and kinship between Albanian and the Eastern Romance languages, Romanian and Aromanian, are well-known. Elements of the Albanian language that appear in the onomastics of the Vlach population in Serbian and, very possibly, Greek lands, the fact that the onomastics of the Albanians of Arbanum coincided to a great extent with that of Vlach groups throughout the Balkan Peninsula, and the significant share of Greek-language material in Albanian onomastics, with obvious Greek influences in Albanian, suggest that the origin of the Albanian people and their dwelling places before they arrived in Arbanum should be sought among the Vlach groups that appeared in the Greek lands in the south of the Balkan Peninsula in the early 10th century.